

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FŐLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XX. KÖTET. — 5. SZÁM.

FARKAS LAJOS L. TAG
EMLÉKEZETE.

IRTA
KOLOSVÁRY BÁLINT
L. TAG.

(FEOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1928 JANUÁR 23-ÁN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1928.

Pápa, 1928. — Főiskolai nyomda.

Dr. Farkas Lajos 1. tag emlékezete.

Irta és a Magyar Tudományos Akadémia 1928. évi január hó 23-án tartott összes ülésén felolvasta : **Kolosváry Bálint** 1. tag.

Tekintetes Akadémia!

A hetedik évébe fordult az idő, hogy *Farkas Lajost*, Akadémiánk lev. tagját, a m. kir. Ferencz József tudomány-egyetem római jogi professorát, — a magyar föld egyik legkizárólagosabban magyar pontján — a kolozsvári házsongárdi temetőben, örök nyugalomra elhelyeztük. — Sirja körül és sirja felett: nagyot változott azóta a világ. Őneki osztályrészéül juttatta még a sors, hogy ennek a nagy változásnak kezdetét megérje s végig szenvedje beteg-ágyán, hová a fájdalmas kór sujtotta le: a testieknél is kinzóbb lelki gyötrelmeket. Lelkének egyensúlyát azonban utolsó percéig megingathatlanul fenn tudta tartani s a nagy ismeretlenségbe úgy távozott el, mint akinek szemei előtt az utolsó pillanatban feltárult az örök titkokat elfedő lepel.

A Gondviselés megáldotta hosszú élettel és ez az élet úgy telt le, mint amilyen a zajtalan partok közt haladó folyamnak futása. Szirtek nem álltak útjában; örvények csöndes hullámain fel nem korbácsolták; vihar nem szántott rajta végig — s napja ott ragyogott Magyarország legboldogabb korszakának magas, csillagos mennyboltozatán. S ha ez az élet mégis tele volt küzdelmes fáradsággal s egymást felváltó napjai messze, az éjszakákba benyúló megfeszített munka jegyében peregetek le: mindez a mellett szóló bizonyágtétel csupán, hogy amit Teremtőjétől drága ajándékuul vett — százszorosan és ezerszeresen törekedett a gondjaira bizott ifjúság, a tudomány és ember-

társai javára alkotó munkában és alkotó munkájával visszaszármaztatni. Azokat a környezettől eredt külső és a lélek mélyéből fakadt belső determinansokat tehát, melyek Farkas Lajos egyéniségét, úgy is, mint tudósét, úgy is, mint a társadalmi élet egyik legönzетlenebb harcosáét és mint családjának áldott szivü és kezü paterfamiliasáét kialakították: abban a tökéletes harmoniában kell keresnünk és megtalálnunk, mely Benne, a mélyen érző vallásos kedélyt a kutató tudós töprengő kétkedésével, könyörtelen kritikai szellemével és kiméletet nem ismerő logikájával egyesítette. Magán- és közéletének minden kisebb avagy jelentősebb mozzanatában ez a harmonia hangolódik ki és ez adja meg szellemi háttérét annak az alapvonásaiban derült philosophiának, mely tudományos ambícióira, köztevékenységére, világnézetének élesen kidomborodó egységére az egészséges optimizmus bélyegét nyomta rá. S mikor elérkezett a pillanat, hogy válnia kellett: akkor volt legnagyobb. Mindentől búcsut kellett vennie, ami őt hosszú évtizedeken át a szivén, s emberi mivoltának bensőségteljes érzésein keresztül szorosán hozzákapcsolta. Nyugodt, tiszta lélekkel nézett szembe az oly drága földi kötelékek szétbomlásának, s a halálban, sziklaszilárd hite teljes erejével, új életnek támadását látta s tudta, érezte jól, hogy ami az emberben elmúlhatatlanul örök: az, az ő hátrahagyott hozzátartozóiban és áldásos köztevékenysége eredményeiben, mint szeretetre sarkaló, áldozatkészségre buzdító és teremtmő, alkotó energia fenmarad. A magyar nemzet tragoediájának egyik legmegrázóbb fejezete zajlott le halálos ágya körül. Összeomlott minden, aminek csodálatos fejlődését, nagyszerű kialakulását éppen az az időszak vallotta a maga büszke alkotásának, melybe Farkas Lajos férfikorának és tulajdonképpen egész életének munkássága is beleesik. Azok közé a ritka jellemek közé tartozott, akiken a kishitűség s a csüggedés nem tudott erőt venni; történeti világszemléletének tudományos rendszeréből merítette az események megítélésének, a következmények kibontakozásának azokat a szempontjait, melyekben Erdély és az erdélyi magyarság bizonyos feltámadását, diadalmas újjászületését és a meg-

próbáltatásokban az elnyomás jármába hajtott nemzet faji és erkölcsi tulajdonságainak, erőinek megszilárdulásra vezető eszközeit látta. És ma, amikor a Tek. Akadémia kegyelettel emlékezik meg céljai és nemes hivatása egyik leg-hűségesebb, legfáradhatatlanabb munkásáról: a magam részéről mélységes tisztelettel és a volt tanítvány hálás szeretetével igyekszem szószólója lenni annak az elismerésnek, amely e helyről és a jelen ünnepi alkalomból Farkas Lajos nemes egyéniségét, a remekjog intézményeinek tudós kutatóját és magyarázóját idézi elénk.

*

Született 1842 nov. 14-én Bonchidán, az akkori Doboka vármegyében. A szabadságharc megfosztotta édes atyjától, Farkas Páltól, ki a felkelő oláhok fegyvereinek esett áldozatul és ekként hét testvérével együtt korai árvaságra jutott. A családapa mátyásfalvi, a családi vagyon feldúlása nehéz helyzetbe sodorta az árván maradottakat, s a fiatal Farkas Lajos több évi késedelem után kezdhette meg csak neveltetését előbb a kolozsvári r. kath. elemi iskolában, majd a piaristák szintén kolozsvári lyceumában. Érettségijét, minden tárgyból kitűnő osztályzással, ugyancsak Kolozsvárt, a piaristák intézetében tette le 1864 június végén. Jogi tanulmányait a pesti egyetem jog- és államtudományi Karán kezdette el, majd egy év múlva már a nagyszebeni jogakadémián találjuk. Gyöngye testi szervezete nem bírta el a főváros levegőjét, s teste, lelke visszavágyott a fenyők koszorúta bércek közé. A tanulmányi rend szerint előírt vizsgálatok valamennyiét kitűnő sikerrel állotta ki s harmadéves joghallgató korától kezdve a szebeni kincstári ügyészség fogalmazási szakában dolgozott, kevés szabad idejét arra használva fel, hogy a jogtudori szigorlatokra előkészülhessen. A megfeszített munka azonban egészségét aláasta, s gyógyulása céljából egy időre minden munkától tartózkodnia kellett s jogtudorrá való felavattatását ekként csak 1871 június 6-án nyerhette el. Szebeni tanárai azonban a kiváló képességű tanítványt állandóan szemmel tartották s mikor dr. Pfaff, szebeni katedráját az insbrucki egyetem tanszékével cse-

relte fel: a tanári kar a jogakadémia gazdátlanul maradt római jogi tanszékére, br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazása alapján Farkas Lajost hívta meg. 1896 október 11-én kezdte meg előadásait, előbb mint ideiglenes, majd mint véglegesített helyettes jogtanár s ebben a minőségben érte őt a kitüntető királyi kinevezés, mely őt 1872 szeptember havában a kolozsvári m. k. Ferencz József tudományegyetem római jogi tanszékéhez előbb nyilvános rendkívüli, 1873-ban pedig nyilvános rendes professorként munkás élete egész tartamára odakötötte. Ettől az időponttól indul meg magasra ívelő tudományos pályája, melynek minden díszét és dicsőségét, minden gyümölcsét az új egyetem felvirágoztatásának, s ezen keresztül az erdélyi magyar társadalmi élet szellemi tartalommal való minél teljesebb és intenzívebb megnevelésének áldozta oda. Nem kell felednünk nevezetesen azt, hogy az egyetem felállítása Erdély közéletét igen kritikus időpontban érte. Az évszázadok rendén kialakult erdélyi particularismus nagy válságba jutott azzal, hogy a keleti vaspálya megépítése folytán a távoli keleti országrészek az egyetlen egy központ felé törekvő anyagi és szellemi áramlatok sodrába jutottak. Kolozsvár, a fejedelmi város, az ő hagyományos szerepét, mint egy nagy és természettől lezárt országrész központja, hova-tovább mindinkább elveszítette. Az egyetemre hárult ekként többek közt elsősorban a feladat, hogy legalább szellemiekben pótolja azt, amit Erdély fővárosa külső és anyagi vonatkozásokban és belső társadalmi életének ősi szerkezetében és annak vonzó körében visszatartani, megőrizni már nem tudott. Farkas Lajos férfiúi erőinek teljes odaadásával szegődött ennek a feladatnak munkásai közé. Dolgozott egyfelől cathedráján, mint kötelességeit ragyogó példaként betöltő tanár és dolgozott szaktudományának óriási mezején, mint önálló utakon, sajátos egyéni rendszerben tevékenykedő kutató tudós — s ami szabad ideje ezenfelül fenmaradhatott: azt a társadalmi jótékonyág, az emberbaráti szeretet és egyháza autonóm életének gazdagítására, odaadó szolgálatára rendelte. Tanári tisztén kívül egyebet, mint merő nobile officiumot nem teljesített soha.

És ezt ép oly szent kötelességéül ismerte, mint amazt, mely kenyeret adó élethivatása volt. Közgazdasági tevékenységei nem folytatott, bankokban jövedelmező sine curákat nem töltött be; tanári székét a bíró, a lelkész szószékével tekintette ugyanazonos erkölcsi piedestálon állónak, s palástja hófehérségét az anyagiak után való törekvés s a tanári stallumon kívüli megfizetett munka bélyegével elhomályosítani immoralisnak tartotta. Puritanismusa ezen a téren annak a rég letűnt római világnak magasztos életfelfogását sugározza vissza, amelybe egész lelkével, szellemiségének teljes valóságával bele tudott mélyedni. — 1902-ben legközvetlenebb környezete, tanítványai és tanártársai harmincéves professori működése alkalmából szeretettel és melegen ünnepelték. Nagy munkája, a »Római jog történeté«-nek első kötete és a második kötetnek első fele akkor már megjelent s nevét a magyar jogtudomány irodalmában fogalomná tette. Az erdélyi kath. autonómiában betöltött magas posztója Erdély legtávolabbi kis ecclesiájában is a tisztelők, a barátok nagy táborával szaporította az évek és évtizedek során szárnyra bocsátott tanítványok tömegét. Az üdvözlő szavak, őt a *jogtudóst* és az *igazságos embert*, Pannonia utolsó nagy római jogászához, Valerius Dalmatiushoz hasonlították. Szerényen hárította el magától ezt az epitheton ornanst és egész lelkére, egész egyéniségére annyira találóan a következőkben válaszolt: »Igaz — római tanítómestereim állítják, hogy a *jurisprudencia* a „*justi atque injusti scientia*” is volna. A vele való állandó foglalkozás tehát az embert igazságossá is teheti. Ámde ott a bökkenő: a *justum* csakugyan az igazság-e? Azt hiszem, Ulpianus definitiója csak nyert volna értékében, ha a „*divinarum atque humanarum notitia*”-nál megáll. Mert annyi tény, hogy a *jus*-t még a régi jó időkben sem merte a római önmagára hagyni; mindig társul adja hozzá a *boni mores*-t, a *bonum*-ot és az *aequum*-ot. A római császárok pedig, ha alattvalóikat megtéveszteni akarták, mindig a *justitiá*-ra hivatkoztak, s a későbbieknél is közmondás számba ment: „*caeca jurisprudentia sine historia*”. Nem is erre az igazságra akarok gondolni. De van nekünk, profes-

soroknak, egy másik igazságunk, amit *Mommsen* „*Wahrhaftigkeit*”-nek nevez és arról a Spahn-féle ügyben kelt nyílt levelében a következőket mondja: Auf der Wahrhaftigkeit beruht unsere Stellung, unsere Standesehre, unser Einfluss auf die Jugend. Auf ihr ruht die deutsche Wissenschaft, die das ihrige beigetragen hat zu der Grösse und Macht des deutschen Volkes. Wer daran rührt, der führt die Axt gegen den mächtigen Baum, in dessen Schatten und Schutz wir leben, dessen Früchte die Welt erfreut. *Ezt az igazságot keresni, vele éltetni* úgy, hogy minden szavamban és tetteemben érezhető legyen, volt és marad becsületes jó igyekezetem, miként a mindnyájunké, akik tanítványaikban jövőnk reményességét szemléljük«.

Valóban, az ő élete, *általa* meghatározott, *ettől* a vezérgondolatától nem is tért el soha, s önzetlen munkáján csak áldás fakadt. A kolozsvári róm. kath. egyházközségnek és a Szt. Erzsébet egyháznak évtizedeken át buzgó, lelkiismeretes főgondnoka, az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsának tagja és t. b. előadója, az erdélyi pártfogó egyesületnek és a tudógondozó intézetnek elnöke, az Erdélyi Múzeum Egylet jog- és társadalomtudományi szakosztályának megszervezője és fáradhatatlan vezetője s a központi választmányának tagja — mind megannyi oly működési kört jelentenek, melyek az ingyen és lélekből teljesített társadalmi munkának voltak megannyi áldozati ol-tárai. Nem is kell külön kiemelnünk azt, hogy az egyetem belső életében és annak kormányzásában a maga köteles részét hűségesen kivette. Karának több ízben dékánja és prodékánja, az egyetemnek pedig az 1896/7. tanévben Rector magnificusa volt. Ekkor és ebben a minőségben érte az első királyi kitüntetés s a millennaris esztendő meghozta neki az akkor ritka és sokratartott ministeri tanácsosi címet. Utóbb volt része bőven a külső elismerés és megbecsülés jeleiben is. Tulajdonosa volt az I. oszt. polgári hadi érdemkeresztnek és lovagja a Lipót-rendnek. Soha kitüntetéseinek külső jeleit nem viselte s valamennyien felül becsülte azt az ünnepeltetést, melyben 45 éves tanári működésének évfordulóján 1914-ben, tanártársai és volt

tanítványai részesítették. Pedig ebben az időpontban már az élet is a hivatásos pálya alkonyulata felé haladt. Utolérték azok az emberi csapások is, melyeket annak, ki egész életében a szívével élt, olyan nehéz elviselnie. Egymásután vesztette el hűséges hitvesét Senz Annát, a néhai, nagyhirű Senz, szebeni professor leányát, azután dédelgetett, legkedvesebb gyermekét s a magas életkor egymásra halmozódó évei megnehezítették kezében a tollat is és cathedrájától megválva 1915 május 31-én nyugalomba vonult. Élete ettől, a professori pályán talán legkritikusabb, időponttól kezdve az ő szűkebb és tágabb családjáé volt egészen — értve utóbbi alatt egyházát, az általa szerető gonddal vezetett s a háborus bonyodalmak ezer megpróbáltatása alatt vergődő jótékony intézményeket és e mellett a tudományé is, melytől testi fájdalmai között, a kórágyon sem tudott megválni egy pillanatra sem. Szinte az utolsó napokig dolgozott »A részvét« című nagyszabásúnak indult tanulmányán, melynek kéziratban hátrahagyott előmunkálatai egymagukban vaskos kötetre rugnak. 1921 június hó 24-ének éjjelén hunyta be szemét és június hó 27-én a Szt. Mihály templomban bucsúztunk el Tőle azok, kiket az erdélyi magyarság nehéz sorsa akkor még ott hagyott.

*

Farkas Lajos tudományos működéséről, írói egyéniségéről bizonyos tekintetben nem nehéz képet alkotni magunknak. Annyira egységes, annyira határozott és kiforrott volt ez az egyéniség, hogy jellemző vonásai minden írásában élesen szembeszököek. Főmunkáján, a »Római jog történetén« kívül nagy számu kisebb dolgozata van, melyeknek, bár azok egyes történeti és dogmatikai kérdések monographikus jellegű feldolgozásai és így önmagukban álló munkálatok, mégis szoros vonatkozásai vannak ahhoz az alapműhöz, melybe szerzőjük fáradhatatlan kutatásainak, egész élete munkásságának eredményeit, mintegy összesűrűsítette. Akik felületesen ítélték meg, ezért mondták róla, hogy »homo unius libri«. Ez az unus liber: magyar jogirodalmunknak ez az egyik legeredetibb és legönálóbb terméke a római jog alapintézményeit vizsgálja az első alaku-

lás szerint. Először 1892-ben, másodszor 1900-ban, harmadszor 1903-ban és negyedik kiadásában 1905-ben jelent meg; II-ik kötetének első fele pedig három kiadásban, utoljára 1904-ben. A könyv a Sawigny-féle történeti iskola irányának tipikus képviselője. Szerző arra törekedett, hogy axiómáját, mely szerint a római jog igazi értéke az európai közéletben csak a helyes történelmi méltatás és tárgyalási mód által ismerhető fel: beigazolhassa. E végből a methodus szempontjából egészen eredeti utakon járt. Igyekezett magát a római írók észjárásába és sajátos ideológiájába teljesen beleélni. Alapnézőpontja az volt, hogy a régi római jogászok, bár mindig koruk általános műveltségének színvonalán állottak: a maguk jogának sem eredetét, sem elvi értékét összehasonlító magyarázgatásokkal nem zavarták; intézményeiknek eredetét és életrevaló mivoltát mindig magukból ez intézményekből és saját magukon keresztül szemlélték. Náluk a receptióval az idegen eredet éppen úgy elenyészik, mint akárcsak a novatióban a régi obligatio. Archaisticus és hasonló elemekre túlságos súlyt fektetni, Farkas, módszerbeli hibának tekintette, sőt ismételten rámutatott arra a veszélyre, hogy ez könnyen az intézmények eredetiségének elhomályosítására vezethet. Az ilyen antiquarius elemek ugyan figyelmen kívül nem hagyhatók, de nem szabad az sem, hogy nyomaikkal az egészi kép conceptióját és színbeli hatását mintegy megzavarják. (Előszó a IV. kiadáshoz.) Ez a magyarázata annak, hogy a Római jog története IV-ik kiadásában, dacára az időközben fellendült papyrologiának, az assyriai és egyiptomi leletek alapján megindult tudományos munka eredményeiről szerző részletesebben számot már nem ad. Ellenben rámutat arra, hogy ezek az ujonnan felfedezett monumentumok az ő eredményeit, melyeket történeti módszere segélyével, s különösen az intézmények egészbeni összefüggésének előtérbeállításával kihámozott most már több vonatkozásban okmányszerűen beigazolták, s e mellett általános történeti felfogását Róma jogának elsődleges kialakulására nézve hathatósan megerősítették. Farkas Lajos t. i. szemben a mult században szélteben felvett kiindulási alapokkal, Róma

első törzslakosságát a megelőzően már régen fennállott ósitaliai államközségek culturmilieuébe helyezte be, mely őslakosság évszázados institutiók nevelő hatása alatt s azok jobbadán megtartásával, mint tüzhelyétől elszakadt, hódító gyarmatos rendezte be új községgé való szervezkedésének minden vonatkozását. Rómát is ekként önálló jelentőségre nem annyira intézményeinek valamelyes egészen rendkívüli sajátos volta, mint inkább népének kezdettől fogva előtérbe nyomult bámulatos tetteireje emelte, s ez hatolt keresztül és ez vivta ki részére Italia többi népei között azt a centralitást, melytől életpályája többé el nem szabadulhatott. A római írónál lépten-nyomon hangoztatott »*romana proprietas*« tehát csak úgy értelmezhető, hogy az akkori műveltséget már magukkal vitt városalapítók az előretörő és a régi állapotokkal való elégedetlenségben nyilvánuló fejlődés követelményeivel számolva berendezkedésüknél a nekik megfelelő módosításokra, mondhatnók reformokra vetették a fősúlyt. Ilyen alapról nézve Róma ősi intézményeit: az azok továbbfejlődésében nyilvánuló tervszerűséget nem lesz szükségés »*a későbbi korok tudós reflexiójának*« venni. Hiszen a római jellem egyik legerősebb alapvonása: a conservativizmus ezen a téren teljes élességével érvényesült. Viszont az is bizonyos, hogy a római nép önálló életének már első időszakában tanúságot tudott tenni arról, hogy intézményei megalkotásánál azok alapjainak kiépíthetőségét is ki tudta számítani s jogrendjébe csak olyan elveket vett fel, melyek a nemzet erkölcsi és jogi köztudatában a fenmaradásra és életteljes kibontakozásra szükséges tápláló elemeket megtalálhatták. (L. IV. kiad.; Bevezetés.)

Ez az általános történelmi felfogás szabta meg szükségképpen Farkas Lajos írásművészetének valóban nem könnyű, sőt azt kell mondanom példátlanul nehéz methodikáját. Könyvében nincs egy szó, nincs egy mondat, nincs egy tételezés, mely ne nyugodnék a lehető legszélesebb forrási alapon és az alapul vett források helyeknek legminutiózusabb és legkérlelhetetlenebb megrostálásán. De egyuttal ez is az oka annak, hogy műve

II-ik kötetének első felén túl az ő hosszú életének megfeszített munkájával sem tudhatott tovább jutni. Az alapokból fölépíteni mindent; ezek az alapok pedig a kritikailag megvizsgált források adatai lehetnek csupán, de sohasem a még oly plausibiliseknek tetsző és a reconstruáló phantasiájától befolyásolt hypothesisek. A római jogvilágnak az az elsődleges képe, melyet Farkas könyvében megrajzol: kétségtelenül csonka és sokhelyt fogyatékokat mutató. Ám így is megdöbbenően impozáns épületében egyetlen oszlop, egyetlen kődarab nincsen: amely nem volna a kutató tudós rendszerében ismételt és ismételt kipróbált realitás.

Nem feladatom, Tek. Akadémia, hogy Farkas Római jogának tanításait tüzetesen és részleteiben ismertessem, s megelégszem azzal, hogy beosztására, tartalmára röviden ráutaljak. Az alkotmány alapintézményein, az imperium és magistratus lényegének magyarázatán kezdi fejtegetéseit, s a római közjog ehhez társuló szervezettségét a comitia és senatus, a vallási intézmények s végül a populus és civitas intézményeiben mutatva be, tér át az egyéni jogosultságok saját körének, azaz a magánjognak tárgyalására. A jus publicum és privatum közti különbség felállítását követőleg a családjog, majd a vagyonjog két főrészt, a dologi és kötelmi jogokat, a delictumok tanát és II-ik kötetében az öröklési jogot veszi sorra. Sajátos, hogy a mű tisztán tudományos és egyuttal tankönyv jellegét is bámulatos összhangban tudta tartani, bár az is bizonyos, hogy olvasójától nagyon sokat kíván s értékeit könnyen és fáradság nélkül nem adja oda.

Kisebb irodalmi munkái közül — időrendben — első sorban »*A hereditas jacens jogi természete*« című értekezését kell említenem, (Megj. a »Jogtud. Közlöny« 1872. évf.) melyben a jogfejlődés vázolása, a római jogászok ellentétes nézeteinek s az újabb írók, mint Sawigny, Puchta, Ihering, Scheurl, Schirmer, Verning és Keller felfogásának kritikai ismertetése után a maga nézetét abban foglalja össze, hogy a hagyaték a successio céljára tekintettel és anélkül tartozik jogi és gazdasági egésként egy egységben

össze, hogy az interim tartama alatt meghatározott alanya lenne. Jogok az alatt is állhatnak fenn, amig az, akire átszállandók lesznek, megállapítva még nincs. Az uratlanság nem jelent jognélküliséget, s főleg a hagyaték personificatiójára, jogi személyiség fictiv alkotására szükség nem merül fel. Ez az elméleti szempont a Brinz-féle célvagyoni theoria és az alanytalan jogok hypotheziséen nyugszik s Farkas előadásaiból tudom, hogy utóbb feladta.

»Adalék a római rabszolgaság ismeretéhez« címen az Erdélyi Muzeum 1880. évfolyamának 1. számában a rabszolgaság rómaiias alapgondolatát és a rabszolgának a római közéletben elfoglalt állását kutatja és arra az eredményre jut, hogy az intézmény a rómaiaknál eredetileg merő jogi alkotás, melynek alapjai a magánjogban keresendők. Téves tehát az a vélemény, mely a rabszolgaság kiindulási pontját abban a jus gentiumban keresi, mely akkortájt, mikor a rabszolgaság a római közéletben jelentkezett, a szerzőmódok közt az occupatiót egyáltalán nem ismerte.

A római jog céljának és helyének kérdését illetőleg — mai tanulmányi rendszerünkben, címen a Jogtud. Közöny 1881. évfolyamában közzétett polemikus cikknek mellőzésével, arra az igen értékes dogmatikai tanulmányra térek át, mely »Tanulmányok a magánjog dogmatikájából. A jogügylet« címen, szintén a Jogtud. Közönyben az 1883. és 1884. évfolyamokban s egyuttal különlenyomatban is napvilágot látott. Sawigny constructiójával kezdi fejtegetéseit, részletesen bírálja azokat az ellentétes nézeteket, melyek az akarat és az akaratnyilvánítás, mint ügyleti tényálladási elemek tekintetében felmerültek. (Akarati és nyilvánítási elmélet.) Ő maga a nyilvánítási elmélettel szemben foglal állást és különösen éles kritika alá veszi Windscheid ismeretes elméletét. Igen értékes a munka II-ik része, mely a dogma történetét a német irodalmon kívül a francia, angol és belga tudományban tüzetesen ismerteti.

A római család és családjöi hatalom jogi jelentőségét vizsgálja egy 1886-ban kelt és az Erd. Muzeum Egylet kiadványainak III-ik kötetében közölt értekezése. Succussa az a megállapítás, hogy a római gondolkozásmód az egyéni

létnek az államihoz való meghatározását éppen olyan originarius szervezeti feladatnak tekintette, miként ezt magára a községre vonatkoztatva is állítani lehet. E feladat megoldását a római másként nem tudta megvalósítani, mint a családi hatalomban foglalt jogosítványok ollyszerű szervezésével, mi által azok a községi hatalomnak utánképzéseként minősültek. E jogosítványok tartalma tehát nem a vérség és specificus családi szeretet szülte naturalis ration alapult, hanem azon a *manus*-on és *potestas*-on, mely csak a családnak a községgel való sajátos összefüggéséből magyarázható.

Egyike Farkas Lajos legjellegzetesebb és legértékesebb tanulmányainak az, melyet rektori széke elfoglalása alkalmából »*A becsület általános jelentősége a mai és római jogrendben*« címen az egyetem 1896/97. tanévének megnyitásakor olvasott fel. Kérdését, melyet a becsületjog történetének tanuságos bemutatása után állít fel, a következően formulázza: Nincs-e más mód arra, hogy a jog a közéletnek a becsület eszméjében birt sarkalatos erejét ne csupán esetleges és negatív, de a maga céljainál irányító módon is szabályozza? S nyomatékosan igazolva, hogy a legújabb bölcséleti irány és a hozzá társul szegődött sociologia helyesen mutat rá a mai jogrend visszaesésére, mert kereteiben az ember társadalmi és államethikai egyénisége nem hogy teljesebbé vált volna, de egyenesen megfogyatkozott. Mert az az emberegyén, melyet az érdekvédelem eszméje szerint az új jog magának kiformált: a legridegebb önző »Magaság«, a felsőbb, tehát igazabb erkölcsi egységnek — amiből pedig egyéni becsét is eredőnek veszik — született ellensége. Visszamegy tehát a feltett kérdésre adott válaszában *Callistratus*-ra s arra a római jogra, mely a becsület eszméjének bevégzett intézményi jelentőséget tulajdonított, s mely szerint »*Existimatio est dignitatis illaesae status, moribus ac legibus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut consumatur*«. (Dig. L. 13. 5. 1. *Callistratus*, Lib. I. de cognitionibus.)

Mikor a német polgári törvénykönyv megalkotása

és életbeléptetése a római jogra, úgy is mint a német »*Gemeines Recht*« tartalmi anyagára és a jogászképzés addigi rendszerére válságot jelentő súlyos csapást mért, Farkas Lajos abból a munkából, melyet a német-római jogászok a római jog jövő sorsára vonatkozó problema megoldása körül kifejtettek: a maga részét szintén kivette »*A római jog a XIX. század végén*« cím alatt, az egyetem 1900/901. évi záróünnepélyén elhangzott előadásában, holott is részletesen beszámolt mindazokkal az irányokkal és irodalmi iskolákkal, melyek hosszas küzdelem után a recipiált római jog uralmát megdöntve — a polgári jog új kodifikációjával — jelentőségét az iskola jogának színvonalára szorították vissza s a *Gemeines Privatrecht* helyett a német főiskolák tantervébe a »*System der römischen Rechtsgeschichte*«-t állították be.

Egy és a mi külön szempontunkból a német polgári törvénykönyv megalkotásával egyenlő jelentőségű nagy jogi reform, az 1911: I. t.-c. életbeléptetése váltotta ki Farkas Lajosból 1911 okt. 21-én az erdélyi M. Egylet Jog- és társadalomtudományi szakosztályának ülésén »*Az új polgári perrendtartás és a római jog*« című tanulmányát, melynek rendén azt mutatja ki, hogy új perrendtartásunk mennyit tudott a római perjogból az új és modern magyar perjogba átmenteni? Kritikai észrevételei, melyek Plósz Sándor nagybecsű törvényalkotását veszik éles bonckés alá, az új törvény körül keletkezett tudományos irodalom legértékesebb termékei közé tartoznak.

1913-ban foglalta el székét a Tud. Akadémián. Székfoglaló értekezése »*A római obligatio fogalmilag véve, a középkor és újkori jogi elméletben*«. Betegsége meggátolta őt abban, hogy levelező taggá történt megválasztásáért személyesen mondhasza el köszönetét. Barátainak egyike, kivel élete fogytaig a legszorosabb összeköttetést tartotta fenn, néhai dr. Plósz Sándor olvasta fel székfoglaló értekezését, melyet, miután az a Tek. Akadémia színe előtt történt, itt nem ismertetek. Csak eredményeit jegyzem fel, melyeknek egyike az, hogy az obligatio constructiójában Brinz álláspontját teszi magáévá; másika, hogy methodikai tekintetben élesen

rámutat a dogmatikának arra a fogyatékoságára, mely az obligatiót csak előállása, keletkezése alakjában szemléli és nem egyuttal a teljesítés — az obligatio megszűnése szempontjából is, holott a kettő egymástól elválaszthatatlan. A dogmatörténet szempontjából pedig az értekezés egyenesen hézagpótló, mert Farkas dolgozatának megfelelő méretekben való kifejtése a külföldi irodalomban is hiányzik.

Visszaélnék talán a Tek. Akadémia türelmével, ha Farkas Lajos egyéb és részben kéziratban visszamaradt munkálatait, értekezéseit, ha a fentiekhez hasonló rövid átlagozásban is ismertetném. Pedig sok van ezek közül, mely valóban általános érdekű és méltóan járul hozzá a szerzőjük írói és tudósi egyéniségéről alkotandó kép egészének teljességéhez. Ilyen az az 1898-ban kelt tanulmánya, mely az egyetem közéleti viszonyáról szól (Megj. az egyetemi actákban); ilyen, mély philosophiai alapon nyugvó elnöki megnyitója az Erdélyi Muzeum Egylet Jog- és társadalomtudományi szakosztályának 1909. évi ülésén, melyben a *mult jelentőségéről* elmélkedik. Ugyancsak hasonló természetű az *»Elmélet és gyakorlat«* című 1912. évi dolgozata és 1914. évi elnöki megnyitója a *»Háborúról«*. Kéziratai között, melyek a Tek. Akadémia birtokában vannak, különösen kiemelkedik nagy részletességgel kidolgozott büntetőjogi és peres eljárási előadási cursusa és főleg az a nagyszabású tanulmány, mely a részvétet, mint a lelki élet jelenségét vizsgálja, de amelynek befejezésében meggátolta őt a halál. Érdekes ez a kézirat, mert valósággal tükörképe annak a hihetetlenül lelkiismeretes, a legapróbb részletekig alapos és körültekintő tudományos előkészítésnek, mely nélkül soha, egyetlen kérdéséhez, egyetlen problémájához hozzáynulni nem tudott, mert az ellenkezőt valósággal méltatlannak tartotta volna. Miután a kérdés tárgyalásának célja felől általános tájékozódást állít fel, belemerül annak történetébe s a homeri korszaktól kezdve Platonon, Arisztoteleszen, Epikuroszon stb. át a keresztyénség, a szentatyák, a középkor s a renaissance, majd az újkor s a XVIII. század felvilágosodott bölcészetén keresztül állítja össze adatait, hogy azokra a conclusiókra térhessen át, melyeknek

kimondása és fixírozása tollában maradt már, mert elérkezett az emberi élet utolsó szent határkövéhez, amelyen túl a földi világ számára nincs már férfiúi tett, nincs több alkotás — s ami visszamarad, az csak az emlékezés és a kivivott eredmények gyümölcsöztetése. Ez pedig már az utódok feladata; azoké, akik tovább rohannak az előttük még le nem zárt élet utain, s akiknek kezében a tudás fegyvere, melyet elődeiktől vettek át, a jövő győzelmének, a nemzet és az egyetemes emberiség boldogulásának biztos záloga.

*

Lehetetlen, Tek. Akadémia, hogy dr. Farkas Lajosról szóló kegyeletes megemlékezésemet anélkül fejezzem be, hogy vissza ne térjek az ő nemes, puritán alakjára, úgy amint azt mindazok, akik éveken, sőt évtizedeken át közvetlen közelből szemlélhették — még most is látják, mikor haló porai rég elvegyültek az anyaföld hantjaival. Gondolatban ismét ott vagyok a kolozsvári Szt. Mihály templom ősi boltívei alatt; porhüvelyé ott feküdt magasra emelt ravatalán. Arcának egyetlen vonása, egyetlen izma sem változott; csak szemei, melyekkel olyan mélyen bele tudott nézni a szívekbe, voltak örökre lezárva. Férfi volt minden vonatkozásban; kemény, mint a szikrázó acél, de hajthatatlan. Ítélete ép olyan éles, mint bölcs; meggyőződése magávalragadó. Ezért állott mindig oszlopként a közélet minden forgatagában s hányszor simult hozzá oltalmat és irányítást keresve a gyöngék és kishitűek serege. Nehéz idők felhői vonultak fel és egy ezeréves múlt építményei omlottak akkor össze. Mint a római praetor az ő sella curulis-án, bölcs philosophiájával megtalálta, példájával kijelölte a lelkek háborgásának azt az egyensúlyozó pontját, mely a nagy katastrofán átsegíthetett.

És igazi jó ember volt. Lelke mélységes érzelmi világot ölelt magába s hitvalló hűségét, önzetlen emberbaráti munkáját a szeretet alkotásai őrzik.

És tudós volt; a legnemesebb ideálok töretlen úton járó napszámosa. Rég letűnt világok emlékeiben kereste a jog és igazságosság eszméit s vezette végig kutatásai

eredményeit a társadalmi és állami élet fejlődésének sok ezer éves történetén. Betelt rajta a talán legtöbbet mondó és legdicsőösebb jellemzés: egy könyv, egy élet, egy egyéniség. Egy könyv, mely egy hosszú, a patriarchák korát elérő élet egyetlen, percre nem szünő és óriási anyagot felölelő munkásságának letünt eredménye; — egy könyv, melynek minden sora, minden tételezése csupa eredeti és önmagában álló egyéniséget jelent; — egészben véve pedig egy befejezett, harmonikus élet ékesen beszélő tanúsága. S ma, amikor hét esztendő eltelte után dr. Farkas Lajos emlékezetét, a Tek. Akadémia megtisztelő megbízásából felújíthatom, mélységes tisztelettel és kegyelettel idézem Benne az »ars boni et aequi« nagymesterét, — a »honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere« örök eszményeinek törhetetlen és hűséges előharcosát. — Emléke legyen áldott.

